

Prava razvojna smer: socialno-tržno gospodarstvo.

Mnenje, da se je socializem kot družbeno-ekonomski sistem (v naprej: DES) potrdil kot povsem neprimeren, danes splošno prevladuje. Pri tem se praviloma spregleda, da smo v prejšnjem stoletju poznali dva tipa socializma. Enega je primerno poimenovati sovjetski socializem, drugega, pomembno drugačnega, pa samoupravni socializem; slednjega je razvijala Jugoslavija in je bil ob koncu prejšnjega stoletja opuščen sočasno s sovjetskim. Propadle socializme je nasledil kapitalizem, ki se v praksi tudi pojavlja v več izvedenkah, modelih. Aktualni so predvsem trije taki modeli: neoliberalni kapitalizem, ki so ga v najbolj čisti obliki razvile ZDA; socialno-tržno gospodarstvo, s katerim se predvsem ponašajo skandinavske države, večino njegovih prednosti pa pozna tudi nemški kapitalizem; kitajski tip kapitalizma, ki sicer formalno močno omejuje demokracijo, a se potrjuje po izjemnih razvojnih uspehih.

O alternativah za kapitalizem se danes skoraj ne sliši. V svetu vse bolj prevladuje njegova neoliberalna izvedenka, ki pa je ne gre sprejeti kot neproblematično in dolgoročno rešitev. Ta namreč generira resne gospodarske krize, ki se jih vse težje obvladuje tudi zaradi socialnih razlik, ki jih povzroča, reševanje le teh pa se za sedaj preprosto odlaga v prihodnost. Zato ne bo presenečenje, če bodo tudi ZDA v naslednjih desetih letih zašle v tako resne gospodarske in družbene težave, da se bodo morale odreči temeljnim usmeritvam neoliberalizma (podrejanje države interesom kapitala, čim več prostega trga, šibka socialna država, nizki davki).

Za uspešno odpravo sistemskih slabosti sodobnega kapitalizma je koristno le te dovolj dobro prepoznati. Pri tem nam je lahko v pomoč analiza, katere vsebina je primerjava prednosti in slabosti DES, ki smo jih še pred nedavnim poznali oziroma so ta čas v svetu aktualni. Doslej nisem zaznal, da bi se s tovrstnimi analizami pri nas kdo določneje ukvarjal in zato sem se sam preizkusil s tem izzivom. Dobljene rezultate predstavljam v tem zapisu. Primerjal sem štiri DES od petih, ki sem jih prej omenil; izpustil sem kitajski model, ki je sicer izjemno aktualen, a ga premalo poznam, da bi ga lahko zanesljiveje presojal.

Ključne vsebine primerjave so navedene v priloženi tabeli. Nekaj pojasnil za njeno lažje razumevanje ne bo odveč. Najprej o »glavi« tabele, to je o sistemih, ki so predmet primerjave. V stolpcu A in B sta ovrednotena oba modela socializma, kakor ju tudi spričo lastnih izkušenj sam dojemam. V stolpcu C je vrednoten neoliberalni kapitalizem, kakor naj bi ta deloval v Sloveniji; ta je za sedaj sicer ohranil nekatere prednosti prejšnjega sistema in je predvsem socialno manj krut od ameriškega, a se njegova socialna narava še naprej poslabšuje. Stolpec D obravnava socialno-tržno gospodarstvo, kot se to kaže v Nemčiji. Nemčija je bila za primerjavo izbrana zato, ker so nam njene razmere bolj poznane od skandinavskih, ki sicer veljajo za primer okolja, ki ga je neoliberalizem najmanj okužil.

Še o kriterijih, po katerih v tabeli primerjamo sisteme. Osnovni sta dve skupini kriterijev, v prvi presojamo državo v ožjem smislu, v drugi pa gospodarstvo. Pri državi nas predvsem zanima njeno upravljanje ter učinkovitost javnega sektorja s poudarkom na socialni državi. Pri gospodarstvu najprej ločujemo tržno in netržno gospodarstvo, tržna gospodarstva pa presojamo še po treh kriterijih, ki odražajo vpliv, ki ga ima država na njihovo konkurenčnost.

Vrednotenja po omenjenih kriterijih so v tretjem delu tabele izražena še sintetično v obliki ocene primernosti, to je za večino prebivalstva sprejemljivosti sistema. Skupna ocena sistema naj bi odražala njegovo demokratičnost, ekonomsko učinkovitost ter socialno naravnost.

Vrednotenja, ki jih navaja tabela, je primerno še nekoliko osvetliti, pokomentirati. Najprej o sistemu A, to je o sovjetskem socializmu, ki smo ga v prvih povojnih letih prakticirali tudi v Jugoslaviji. Ta je najslabše ocenjen in sicer zaradi njegove nedemokratičnosti in ekonomske neučinkovitosti. Od ostalih sistemov se razlikuje predvsem po tem, da zavrača tržno gospodarstvo in to je slej ko prej osrednji razlog njegove neučinkovitosti. Temu mnenju pritrjuje tudi »kitajski socializem«; ta je po sovjetskem zgledu ohranil avtoritarni enopartijski politični sistem, je pa uvedel tržno gospodarstvo in ta kombinacija se v praksi promovira kot razvojno izjemno učinkovita; gre za neke vrste »paradoks«, ki ga je možno razložiti s tem, da sta tržno gospodarstvo ter močna država, ki se jo učinkovito upravlja v korist večine, očitno ključna dejavnika ekonomske uspešnosti družbe.

Samoupravni socializem (stolpec B tabele) je uveljavil tržno gospodarstvo, vprašanje lastništva je razrešil s samoupravljanjem, to oboje pa je pogojevalo tudi mehčanje avtoritarnosti vodenja države. Tako se je postopoma razvil model socializma, ki je bil ekonomsko dokaj učinkovit, socialno spodobno urejen in tudi po vsebini zadovoljivo demokratičen. Šibek je bil predvsem pri zagotavljanju primerne splošnega gospodarskega okolja, ki ga potrebuje tržno gospodarstvo in je zanj odgovorna država.

Neoliberalni kapitalizem, kot se nam je zgodil v Sloveniji (stolpec C), je od treh tržnih sistemov v tabeli najslabše ocenjen. Slabo je ocenjena njegova demokratičnost, ki je prizadeta predvsem zato, ker smo dopustili, da se nam je parlamentarna demokracija izrodila v »strankokracijo«, to je vladavino političnih strank, ki skupne interese družbe podreja interesom strank in njihovih podpornih omrežij, katerih motiv delovanja je predvsem bogatenje. Tudi interesom tujega kapitala strankokracija rada prisluhne. Imamo torej sistem, ki je sicer bogato opremljen s formalno demokracijo, po vsebini pa je le te razmeroma malo; še posebno pa je sistem škodljiv zato, ker ustvarja ugodno okolje za bohotenje klientelizma in korupcije. Vse to so omejitve, ki močno otežujejo učinkovito upravljanje države, zaradi česar je najbolj prizadeto gospodarstvo, posredno pa večina prebivalstva. Na to nas med drugim opozarjajo podatki o našem razvojnem napredovanju v zadnjem desetletju, po katerih se v Evropi uvrščamo v skupino manj uspešnih držav. Lani smo sicer predvsem zaradi ugodnih tržnih razmer v tujini gospodarsko lepo napredovali; tudi vlada je zaslužna za ta napredek, še največ zato, ker s svojimi posegi gospodarstva ni resneje motila.

Najboljše ocene si je v tabeli prislužilo socialno-tržno gospodarstvo (D), pri čemer smo ga, kot rečeno, vrednotili ob upoštevanju razmer, kot jih zaznavamo v Nemčiji. Oglejmo si, kje so pomembnejše razlike med našo in nemško ureditvijo, zaradi katerih ima nemški sistem pomembne prednosti. Med osrednje kaže umestiti naslednje:

1. Nemčija ima volilni sistem, ki otežuje bohotenje strankokracije, poleg tega pa svoje vlade že vrsto let oblikuje po načelih velike koalicije. To dvoje, da je njeno državno upravljanje v primerjavi z našim uspešno.
2. Pri upravljanju podjetij je Nemčija pomembno omejila moč kapitala v korist dela, to je zaposlenih in od podjetij neodvisnih sindikatov. Primer za to: slabih 50% lastništva velike avtomobilske družbe BMW poseduje družina Quandt. Upravljavsko moč njenega kapitala je država krepko omejila z rešitvijo, po kateri v 20 članskem nadzornem svetu družbe polovica njih zastopa interese zaposlenih in sindikatov, preostalih 10 pa interese kapitala in države; med slednjimi sta tudi dva predstavnika družine Quandt.
3. Nemčija še naprej vzdržuje učinkovit javni sektor in spodobno socialno ureditev.

Primerjava družbenih sistemov, ki je predmet tega zapisa, bi lahko pomagala pri oblikovanju pri nas potrebnih sistemskih sprememb, ki bi se razvojno odražale v boljši Sloveniji, kot jo imamo danes: postali naj bi tudi po vsebini (in ne zgolj na papirju) demokratična, ekonomsko učinkovita in socialno spodobno urejena družba. Za uresničevanje take razvojne smeri so predvsem potrebne spremembe, ki naj na dveh ravneh, to je na ravni države in v večjih podjetjih podpirajo učinkovito in pošteno upravljanje v korist večine. Pri tem bomo ravnali razumno, če bomo dali rešitvam, ki se v praksi že potrjujejo kot uspešne, prednost pred lastnimi inovacijami; slednje so namreč praviloma obremenjene s posebnimi interesi njihovih promotorjev. Predvsem naj bi se prednostno zgledovali po dobrih nemških izkušnjah, pri upravljanju države pa uporabljajo tudi v Švici rešitve, ki so vredne posnemanja. Naj bom bolj konkreten:

1. **Upravljanje države.** Prednost naj imajo spremembe, ki omejujejo strankokracijo, to je model izrazito neučinkovitega »demokratičnega« upravljanja države. Za uresničitev te usmeritve je predvsem potrebno dvoje: a) nova volilna zakonodaja, ki naj podobno kot nemška okrepi vpliv volivcev na izbor parlamentarnih poslancev in njihova ravnanja; b) sedanji model oblikovanja koalicijske vlade naj se nadomesti z modelom »velike« koalicije, pri čemer naj imajo prednost rešitve, ki se jih uporablja v Švici.
2. **Upravljanje podjetij.** Po nemškem zgledu naj se z zakonom okrepi vpliv dela (zaposlenih in od podjetij neodvisnih sindikatov) na upravljanje predvsem večjih podjetij. Prednostno naj se to rešitev uveljavi pri upravljanju državnega premoženja.

Ob spodobni demokraciji z uresničevanjem sistemskih sprememb, ki naj krepijo socialno-tržne vsebine kapitalizma, ne bi smelo biti problemov. Žal pa je pri nas strankokracija tako vplivna, da se politika le redko tako poenoti kot v primerih, ko je potrebno preprečiti spremembe, ki ogrožajo interese elit in kapitala. To se je v zadnjih letih zgodilo vsaj dvakrat, enkrat je šlo za predlog novega volilnega zakona, drugič pa za predlog zakona, ki naj bi po nemškem zgledu izboljšal upravljanje državnega premoženja. Taki in podobni neuspehi pa ne bi smeli biti razlog, da se prepustimo usodi, ki jo ustvarja neoliberalizem, in treba je iskati druge poti, ki vodijo v za večino sprejemljivo socialno-tržno ureditev. Veliko bi si na primer lahko obetali, če bi na letošnjih volitvah imeli priložnost glasovati za vodjo politične stranke, ki je kot voditelj izkušena, močna in poštena oseba, skupnih interesov pa ni pripravljena podrežati interesom elit in kapitala. A žal so obeti, da se to zgodi, zelo skromni. Praktično tako preostaja za sedaj le možnost, da potrebne sistemske spremembe izsili organizirana civilna družba, to sta predvsem Zveza sindikatov ter Zveza upokoјencev; aktivnosti te vrste v njenem poslanstvu sicer niso prednostne, v sedanjih razmerah pa je prav, da to postanejo.

Andrej Cetinski, Sinteza, 13.2.2018

Priloga: Primerjava družbeno-ekonomskih sistemov.

Primerjava družbeno-ekonomskih sistemov

Kriteriji vrednotenja	Družbeno - ekonomski sistemi			
	A	B	C	D
I.DRŽAVA - aktivnosti				
1.Upravljanje				
a)prednost imajo interesi večine in ne elit	2	2	1	2
b)organiziranost in kriteriji vrednotenja				
- vlada - učinkovitost	1	1,5	1	2,5
- parlament - nadzor vlade	1	1	1	2,5
- pravna država - korupcija	2	2	1	2,5
2. Javni sektor - socialna država	2	2	1,5	2
II.GOSPODARSTVO - 2 tipa delovanja				
1.Tržno gospodarstvo - uspešnost	0	2	1,5	3
Ključni dejavniki konkurenčnosti:				
- splošno okolje (regultiva, infrastruktura,..)	0	1,5	1,5	2,5
- državno usmerjanje razvoja	0	1,5	1	2,5
- sistem upravljanja podjetij	0	2	1,5	2,5
2.Administrativno vodeno gospodarstvo	1	0	0	0
III.VREDNOTENJE SISTEMOV	1	2	1,5	2,5
1.Demokratičnost (po vsebini)	1	2	1,5	2,5
2.Ekonomska učinkovitost	1	2	1,5	2,5
3-Socialna urejenost	2	2,5	2	2,5

Pojasnila:

- Glava tabele:** A-sovjetski socializem, B-samoupravni socializem (SLO), C-neoliberalni kapitalizem (primer: SLO); D-socialno-tržno gospodarstvo (Nemčija)
- Vrednotenje-ocene:** 0 - kriterij ni aktualen, 1 - nezadovoljivo, 2 - zadovoljivo, 3 - dobro, želeno. (Gre za subjektivne ocene avtorja).